УДК 811.111’373.611
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/07

Бочан П. О.
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ДЕРИВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ТЕРМІНОЛОГІЗМІВ

Статтю присвячено вивченню деривaційного потенціалу англійськомовних термінологізмів, що передбачає надання визначення поняття «термінологізм», встановлення механізмів та причини появи термінологізмів, з’ясування особливостей їх компонентного складу та специфіки значення, а також аналіз деривaційних здібностей цих одиниць у англійській мові.

Термінологізмом є мовна одиниця, що утворюється внаслідок переходу терміна в фразеологізм, набуття ним сталого змісту та фіксованого компонентного складу. Це здійснюється завдяки процесу взаємодії різних підсистем мови, їх взаємозбагачення за допомогою її власних ресурсів.

Подібні одиниці можуть втрачати своє термінологічне значення, підлягати детермінологізації, ставати одиницями не тільки науково-технічних, але й літературних та інших текстів англійської мови, тобто проникати у її інші комунікативні сфери, ставати в них засобами номінації нових понять і явищ. При цьому вони можуть володіти такими характеристиками як образність, емотивність, експресивність. Вони також стають одиницями фразеологічної підсистеми мови.

До складу англійськомовних термінологізмів можуть входити лише терміни, нетерміни та терміни, а також виключно одиниці загальнолітературної мови. Значення таких одиниць може ускладнюватися або підлягати метафоричному чи метонімічному переосмисленню, внаслідок чого вони стають засобами вторинної номінації різних понять і явищ. Термінологізми, до складу яких входять лише терміни, як правило, залишаються одиницями наукових, технічних і професійних текстів.

Деривaційний потенціал термінологізмів англійської мови виявляється в можливості утворення від них лексичних одиниць, що здійснюється за допомогою словоскладання, яке може поєднуватися із афіксацією. Такі одиниці є складними словами. Додавання суфіксів сприяє зміні частиномовної приналежності дериватів. Синтаксичні деривати утворюються шляхом додавання компонентів до вихідних термінологізмів. Подібні компоненти не призводять до переосмислення чи зміни значення термінологізмів англійської мови, а лише конкретизують їх.

Ключові слова: *англійська мова, афіксація, деривативний потенціал, словоскладання, синтаксичний дериват, термінологізм.*

Постановка проблеми. Будь-яка мова перебуває у постійному розвитку, чому сприяють не тільки вербальні контакти її носіїв, поява нових явищ і понять, які потребують номінацій, але й взаємодія самих одиниць мови, що призводить зокрема до «взаємопроникнення їх одне в одне, появі загальних зон їх перетину, як з точки зору їх форми, так і з точки зору їх змісту» [3, с. 216].

Зазначене стосується, у першу чергу, термінологізмів − мовних одиниць, які з-поміж інших відома українська лінгвістка С. О. Швачко називає «засобами делакунізації позамовних феноменів, що слугують збагаченню компетенцій адресатів на мовному та культурному рівнях» [7, с. 149]. Це виявляє потенціал вказаних одиниць, їх роль у різноманітних комунікативних процесах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальний інтерес науковців до термінологізмів через своєрідність їх форми та значення [2; 6; 22, с. 87], функцій, які вони виконують у різних типах дискурсу [1; 5], їх не можна вважати вивченими в мовознавстві, в тому числі й вітчизняному, що й призвело до вибору їх як об’єкту дослідження у запропонованій до уваги статті.

Її **метою** є вивчення деривaційного потенціалу термінологізмів англійської мови, а завдання пов’язані з наданням визначення поняття термінологізм, визначення механізмів та причини їх появи, особливостей їх компонентного складу та специфіки значення, а також з’ясування деривaційних здібностей цих одиниць у англійській мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під термінологізмом розуміємо «мовну одиницю, яка виникла внаслідок переходу терміна у фразеологічну одиницю» [6, с. 197]. Подібний перехід може супроводжуватися детермінологізацією фахового значення терміна, а сама одиниця може потрапляти до інших комунікативних сфер, окрім професійних.

Ключовим фактором визначеного процесу вважається взаємодія різних підсистем мови, їх взаємозбагачення за рахунок власних ресурсів [4, с. 28; 6, с. 196]. Зазначаємо, що природа термінологізмів є досить складною. Вони володіють усіма характеристиками (образністю, емотивністю, експресивністю), які мають фразеологічні одиниці, і тому можуть вважатися одиницями фразеологічної підсистеми мови. Зауважимо також, що не завжди термінологізми стають одиницями інших, не професійних сфер спілкування та відповідних типів дискурсів.

Аналіз компонентного складу англійськомовних термінологізмів дозволяє поділити їх на групи одиниць, що характеризуються наявністю

лише тільки термінів (*acid brittleness*);

термінів, а також нетермінів, як правило, одиниць загальнолітературної мови (*high gear*);

виключно одиниць загальнолітературної мови (*lay down one's arms*).

Подібні одиниці володіють двома значеннями: буквальним, але ускладненим, переосмисленим.

Якщо появу дериватів, тобто похідних одиниць у запозиченнях пов'язують із їх входженням до системи мови [9, с. 65; 10, с. 34; 16, с. 23], то деривaційний потенціал термінологізмів вказує на взаємодію різних підсистем мови (шару термінологічної лексики мови та її фразеологічного фонду). Аналіз фактичного матеріалу вказує, що деривати утворюються від термінологізмів шляхом словоскладання, наприклад:

above-board,

also-ran,

cut-and-thrust.

Подібні одиниці, безумовно, не є вже термінологізмами, вони виконують у комунікації номінативну функцію, характеризуються експресивністю та емоційністю.

Зокрема, карточний термін *above board* із значенням «*на столі, відкрито*», з плином часу отримав значення «*чесно, відкрито*» [18, с. 76]. Так, наприклад, в одному із детективних романів А. Крісті, для характеристики вбивства, здійсненого горезвісним Ей-Бі-Сі, одиниця *above-board* використовується у значенні нечесний:

«*You are very full of an insular superiority, but for myself I consider your crime not an English crime at all − not* ***above-****board −not sporting*» [11, с. 30].

Термінологізм *also ran* має значення «*невдалий учасник змагань*» [20, с. 32]. У звітах про перегони імена коней, які не зайняли призового місця, наводяться після відомостей про переможців. Це перерахування розпочинається словами *also run*. Фразеологічним значенням вказаної сполуки є «*невдаха, що не витримує ніякого порівняння*» [14].

З плином часу визначена сполука перетворилась у складне слово, дефініцією якого є зокрема:

«*a horse that ran in a race but was not one of the first three at the end;*

a person who has failed to win or do well, e.g. in a competition or election;

an unsuccessful or unimportant person (esp compared with someone else) (a racing term for a horse which was not placed in a race)» [23, с. 32].

Походження військового терміна *cut and thrust*, що вживається для позначення колючого та ріжучого удару, пов'язують із військовими турнірами, в яких бої відбувались із мечами. У фразеологічному значення сполука використовується для позначення поняття «*обмін думками*», «*перепалка*» [14]. Словники подають вживання вказаної одиниці як складного слова, зокрема:

It was regrettable that such great issues had to be the ***cut-and-thrust*** *of a general election. But at least the debate should be constructive...* [23, с. 58].

A barrister needs to be quick-witted to survive the ***cut-and-thrust*** *of the court room* [25, с. 79].

Вочевидь, складне слово вживається у визначених контекстах у значенні «*інтенсивний обмін думками*».

Деривативні здібності термінологізмів англійської мови виявляються й у появі нових афіксальних одиниць, зокрема:

cut-and-driedness,

brain truster,

chainreacting.

Аналогічний за своєю структурою мовній одиниці *cut-and-thrust* медичний термін *cut and dry* / *dried*, що має значення «*готові трави*», в результаті метафоричного переосмислення отримав непряме значення «*в готовому вигляді*», а також «*трафаретний, шаблонний, нецікавий, нудний*» [14].

Наведемо контексти вживання вказаної одиниці, що демонструють чотири етапи розвитку фразеологічного значення − від безпосердньо термінологічного значення до утворення деривата:

«*originally referring to herbs in the herbalists' shops, as contrasted with growing herbs; hence fig. ready – made and void of freshness and spontaneity; also, ready shaped according to a priori formal notions (Usually of language ideas, schemes or the like); ellipt. as sb. = cut and dried tobacco, etc. Hence cut-and-driedness*» [25, с. 77];

«1) *completed in every detail and either already in force, or ready to be put into execution;* 2) *formal; inflexible; predictable; not likely to adapt to change, emotional pressure, etc*» [18, с. 95];

«*settled beforehand, conventional*» [17, с. 58];

«*already arranged or prepared*» [24, с. 45].

Термінологічне значення реалізується і в сполуці *cut-and-dry tobacco.*

Вживання вказаної одиниці як складного слова спостерігаємо й Дж. Голсуорсі:

«*What was her own life but a* ***cut-and-dried*** *affair?*» [15, с. 136].

Афіксальним, що походить від фразеологізму *brain trust* є складна лексема *brain-truster.* Поява цієї одиниці відбулася в часи правління США Ф. Рузвельта (1933−1945 рр.), коли в 1932 році під час чергових виборів журналіст Дж. Ківан назвав Ф. Рузвельта мозковим трестом – *the train trust* [22, с. 252]. У Великобританії такою ж назвою була названа спеціальна радіопрограма, в якій збирались різні фахівці для надання відповідей слухачам. Надалі визначена одиниця почала використовуватись стосовно членів однієї команди, групи спеціалістів [9, с. 501].

У творі О. Кроніна «A Pocket Full of Rye» [12] вказана одиниця вживається в якості для метонімічного йменування одного із персонажів, маленького хворого хлопчика, який був надзвичайно розумним і обігрував в шахи дорослих:

«***The brain trust,*** *well-wrapped, was stowed away on the far, sunny side of the terrace*» [12, с. 75].

Завдяки додаванню суфіксу термінологічна одиниця *chain reaction* змінює свою частиномовну приналежність, стаючи зокрема прикметником, що вживається в сфері фізики, зокрема:

To run a ***chain-reacting*** *system at a high temperature and to convert the heat generated to useful work is very much more difficult that to run a* ***chain-reacting*** *system at a low temperature* [6, с. 198].

Деривaційний потенціал англійськомовних термінологізмів виявляється й у їх синтаксичних перетвореннях, що виявляються у додаванні, власне вклинюванні додаткових компонентів у означені одиниці. Про це зокрема свідчить вживання термінологізму *beat a retreat* із додатковим компонентом в романі А. Конан-Дойля «Втрачений світ» («The Lost World») [13], зокрема:

So terrific was the uproar that several ladies ***had*** *already* ***beaten a hurried retreat*** [13, с. 29].

У складі термінологічного фразеологізму з'явився компонент *hurried*, який конкретизує ситуацію, вказуючи у наведеному контексті на те, що люди намагались якомога скоріше втекти із жахливого місця. Зазвичай вказаний термінологізм вживається в англійській мові у значенні:

retreat, withdraw; run away (from the beating of drums for retreat) [20, с. 35];

to retreat; to withdraw from an enterprise [14].

Військовий термін *to be / keep / put on the alert* має значення «*бути в бойовій готовності*» [24, с. 58], а у якості фразеологізму вживається у значенні «*бути напоготові*» [17, с. 61]. В романі військового льотчика Б. Норріса вказана одиниця вживається в своєму прямому значенні:

All defensive measures are in place. We ***are on full alert*** *and prepared to respond to a threat from any sector* [19, с. 33].

Оказіональний елемент *full* є маркером ситуації: усі повітряні сили знаходяться в повній бойовій готовності та в будь-яку хвилину можуть протистояти супротивнику.

Ще одним компонентом визначеної одиниці може бути лексема *high*. Про це зокрема свідчить наступний фрагмент, де вона застосовується для позначення стану цивільного населення:

In a prime-time speech to the nation Thursday night, Bush planned to reassure Americans that the government is doing all it can to protect them from bioterrorism and to urge them to go about their normal routines even as the FBI ***keeps*** *the nation on* ***high alert for future*** *terrorist attacks* [8, с. 380].

Додаткові компоненти можуть входити із до сполуки *in terms of*, що вживається в англійській мові із значеннями:

using (something) as a terminology, a means of expression, a means of assessing value, etc.;

as far as sth is concerned [23, с. 438].

Про процес вклинювання у визначену одиницю, що власне й виявляє особливості синтаксичної деривації термінологізмів, свідчить наступний фрагмент:

Since September 11, President George W. Bush has presented the conflict in Afganistan ***in stark terms*** *of good and evil* [21, с. 531].

Як і попередній, останній із наведених прикладів, свідчить про те, що поява додаткового компонента в складі термінологізму не призводить до втрати чи переосмислення його значення. Поді-

бний компонент лише конкретизує значення термінологізму.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, термінологізми є мовними одиницями, сформованими завдяки переходу терміна у фразеологічну систему. Хоча й не завжди, цей перехід може супроводжуватись детермінологізацією значення термінологічної одиниці, її вживанням у різних комунікативних сферах, а також типах дискурсу. Деривaційний потенціал термінологізмів виявляється у їх здатності виступати вихідними одиницями для складних слів, утворених за допомогою суфіксу або без нього. Маркером синтаксичної деривації слугує поява у складі термінологізмів додаткових компонентів, що конкретизують дискурсивний фрагмент, в якому вони вживаються. **Перспективи** подальших досліджень пов'язуємо з вивченням прагматичного значення термінологізмів у різних типах англійськомовних дискурсів.

Список літератури:

1. Антонівська М. О. Особливості функціонування та перекладу сталих виразів у діловій англійській мові. *Молодий вчений*. 2016. № 3. С. 509–513.

2. Іващенко В. Л., Туровська Л. В. Слов'янське ономасіологічне термінознавство кінця XX – початку XXI століть. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2014. № 1. С. 199–209.

3. Кущ Е. О. Семантичні аспекти міграції та способи перекладу англійської термінологічної лексики. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 1. С. 215–221.

4. Немус О. А., Бялик В. Д. Зовнішні та внутрішні запозичення англійської мови. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. 2018. Вип. 165. С. 27–35.

5. Пацеєвська О. М. Терміни-фразеологізми як маркер зв'язності у польськомовному науковому дискурсі. *Київські полоністичні студії*. 2013. № 22. С. 469–475.

6. Продан Ю. П. Явище фразеологізації термінів у мові. *Сучасна наука та освіта*. 2010. № VII. С. 196–203.

7. Швачко С. О. Сага про сяйво забутих слів. *Нова філологія*. 2011. № 45. С. 147–152.

8. A-Z of the Presidential Speeches in the USA / ed. by T. Golway, R. Beeman. N. Y. : Harper Collins, 2012. 412 p.

9. Brinton J., Arnovick L. The English Language : A Linguistic History. Oxford : Oxford University Press, 2017. 640 p.

10. Blaugh A. A. A History of the English Language. L. : Roulteldge, 1988. 284 p.

11. Christie A. Mysterious Affair at Styles. N. Y. : Bantom books, 1961. 154 p.

12. Cronin A. J. A Pocketful of Rye. L. : Heinemann, 1969. 217 p.

13. Doyle A. C. The Lost World. N. Y. : Triangle Books, 1943. 309 p.

14. English Idioms & Idiomatic Expressions URL: http://www.learn-english-today.com/idioms/idioms proverbs.html (дата звернення 25.12.2023)

15. Galsworthy J. Swan Song. L. : Heinemann, 1928. 347 p.

16. Larson M. L. Borrowings in the English Language. N. Y. : University Press of America, 1984. 586 p.

17. Longman Dictionary of English Idioms / ed. T. Hill. London : Blackwell Publishers, 1979. 654 p.

18. Longman Dictionary of Contemporary English / ed. by S. Bullon. Harlow : Pearson Education Limited, 2005. 1949 p.

19. Norris B. Fly-Off. N. Y. : Haper Paperbacks, 1999. 340 p.

20. Partridge E. A Dictionary of Cliches. L. : Taylor & Francis e-Library, 2005. 549 p.

21. Stone O., Kuznick P. The Untold History of the United States. New York : Gallery Books, 2013. 784 p.

22. Strang B. A History of English. L. : Methuen, 1974. 453 p.

23. The New Oxford Dictionary of English / ed. by Catherine Soanes, Angus Stevenson. Oxford : Oxford University Press, 2010. 2112 p.

24. The Oxford Dictionary of New Words / ed. by E. Knowles. O.–N. Y. : Oxford University Press, 1998. 357 p.

25. Webster's Third New International Dictionary / ed. by Philip Babcock. Springfield, Massachusetts : Merriam Webster, 2002. 2662 p.

51. Woodard C. American Nations: A History of the Eleven Rival Regional Cultures of North America. L. : Penguin Books, 2021. 400 p.

Bochan P. O. DERIVATIVE POTENTIAL OF ENGLISH-LANGUAGE TERMINOLOGISMS

The article is devoted to the study of derivative potential of English-language terminologisms. The definition of the notion of terminologism is given in the article, mechanisms and reasons of emergence of terminologisms,

as well as peculiarities of their component composition and specificity of their meanings are clarified in it. Main attention is paid in the article to the analysis of derivative abilities of these units in the English language.

Terminologism is viewed as a language unit, formed due to the transposition of a term into a phraseologism with a relatively stable content and fixed component composition. It becomes possible due to the process of interaction of different subsystems of the language, mutual enrichment of its units and elements.

Terminologisms can lose their terminological meanings, subject to determinologization, penetrate into different communicative spheres, and become units not only of scientific and technical, but also literary and other texts of the English language. Becoming means of nomination of new notions and phenomenon, they acquire such characteristics as imagery, emotionality, expressiveness. They also become units of the phraseological subsystem of the language.

English-language terminologisms can include only terms, non-terminological units and terms, as well as units of general literary language only. Meanings of such units can become more complicated or subject to metaphorical or metonymic reinterpretation. As a result, they become means of secondary designation of various notions and phenomena.

Derivative potential of the English-language terminologisms is revealed in the fact that new units can be formed from them. Such units become compound words formed by means of word-composition that can be accompanied by affixation. Affixation can cause part of speech changing of these words. Syntactic derivatives are formed from terminologisms by means of adding components to terminologies. Adding of such components does not lead to rethinking or absolute changing of the meaning of the initial terminologies. These components only specify their meanings.

Key words: *the English language, affixation, derivative potential, word-composition, syntactic derivative, terminologisms.*